

КАТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ АДМІНІСТРАЦІЄЮ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

ВОЙТОВ Геннадій Васильович - суддя Київського районного суду міста Одеси

DOI:10.32782/LAW.2019.3.9

УДК 343.436 : 343.1

В статті розглянуто феномен пыток заключенных с целью получения неправомерной выгоды администрацией мест несвободы. Проанализирована историческая основа феномена пыток. Определены основные факторы, которые усложняют предотвращение коррупции и пыток в местах лишения свободы. Дана характеристика пыток заключенных с целью получения неправомерной выгоды администрацией мест несвободы как социального явления.

Ключевые слова: пытки, насилие, коррупция, неправомерная выгода, пенитенциарные учреждения.

Вступ

Незважаючи на те, що антикорупційна політика в Україні за останнє десятиріччя набирає обертів, однак корупційні прояви у різних сферах вітчизняних суспільних відносин не лише мають місце, а в окремих випадках набувають інституційних масштабів. Велике занепокоєння викликає також те, що в органах та установах виконання покарань України корупціонери використовують для отримання неправомірної вигоди нелюдські методи поводження з ув'язненими.

Стан опрацювання проблематики

Проблеми катування людини у правовій науці розглядаються з різних сторін. Цьому явищу присвячувало свої праці багато вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: О.М. Бандурка, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, В.К. Ве-

сельський, А.Ф. Волобуєв, Т.С. Волчецька, І.Ф. Герасимов, О.О. Юхно, М.В. Даньшин, В.А. Журавель, С.Ф. Здоровко, В.М. Карагодін, О.Н. Колесніченко, В.П. Колпаков

Такий феномен протиправної поведінки як катування був предметом досліджень у кримінально-правовій, кримінально-процесуальній, кримінально-виконавчій, кримінологічній, конституційно-правовій та інших площинах. Його досліджували у психології, соціології, педагогіці. До цього міждисциплінарного явища звертали свої погляди також філософи та історики. Не залишали поза увагою проблеми катування учені – адміністративісти.

Однак, феномен катування як засіб спонукування до надання неправомірної вигоди, як інструмент забезпечення корисного інтересу, представлений у вітчизняних та зарубіжних правових науках поодинокими дослідженнями та поверхневими розвідками.

Виклад основного матеріалу

За українським законодавством поняття «катування» нормативно визначається у ч.1 ст.127 Кримінального кодексу України, та пояснюється як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою змусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, зокрема отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою, чи у

скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [1].

Джерела міжнародного гуманітарного права подають дещо інші визначення. Так, Токійська декларація «Основні лікарські принципи, стосовно тортур та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження чи покарання у разі затримання та ув'язнення» (Токіо, жовтень 1975 р.) пояснює це поняття як умисне, систематичне чи безпричинне заподіяння фізичних чи психічних страждань однією особою чи більшою кількістю осіб, що діють самостійно або за наказом будь-якого органу влади, щоб змусити іншу особу видати інформацію, зробити визнання чи з будь-якої іншої причини [2]. Такий формат поняття не тлумачить, у який спосіб заподіюються фізичні чи психічні страждання, при цьому, на відміну від визначення встановленого Кримінальним кодексом України, включає катування, яке здійснюється за наказом будь-якого органу влади, що сприяє конкретизації такого діяння для майбутньої кримінально-правової кваліфікації.

Крім цього, визначення поняття «катування» подається у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Відповідно до цього міжнародного правового акту, катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи змусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання [3].

Катування, як недопустима поведінка стосовно людини, визначена низкою інших міжнародних правових актів, хоча і без визначення поняття: в Американській конвенції про права людини 1969 року (ст.5) [4], Арабській хартії прав людини 2004 року (ст.8), Африканській хартії прав людини і народів 1981 року (ст.5) [5].

На сьогодні не лише у міжнародних договорах універсального і регіонального рівнів, але й актах національного права всіх без винятку держав світу закріплені норми абсолютної заборони катування.

Історія феномену катування давня, як і історія людства. Спричинення болю людині людиною, як метод корегування її поведінки, відоме нам з біблійних текстів. В античні часи застосування катування у публічному управлінні набуло юридичного оформлення. Римські закони, історичні джерела про укази азійських сатрапів тощо містять неодноразові посилання на катування саме з цією метою.

Розвиток права європейської сім'ї народів, яке частково будувалось на звичаєвому праві, а частково на праві римському, успадкувало цей феномен, а відтак, стало поширеною юридичною категорією.

Форми та способи катування, як виду кримінального покарання, знайшли своє відображення у середньовічних джерелах кримінального матеріального права «Саксонському зеркалі» (лат. *Speculum Saxonum*) [6], «Каролінському кодексі» (лат. *Codex Carolinus*), приписах Бартоломея Гроїцького [7, с.251], джерелах Магдебурзького права. Катування, деякі дослідники застосовують формулювання «тілесні ушкодження», як вид кримінального покарання, зафіксоване і у руських джерелах кримінального права – «Руській правді» [8, с.130], Новгородській та Псковській судних грамотах, Судебниках 1497 та 1550 роках, Статутах Великого Князівства Литовського [9, с.17].

У середньовіччі катування розглядали як засіб забезпечення у кримінальному процесі, у тому числі у судочинстві; як процесуальні дії, даючи цьому явищу філософські та кримінально процесуальні характеристики. Так, у 1486 р. пріором Генріхом Інститорісом (Крамер) у співавторстві з професором Кельнського університету Якобом Шпренгером було видано книгу-посібник для інквізиторів «Молот відьом» (лат. *Malleus Maleficarum*, нім. «Hexenhammer»), яка містила опис середньовічних процедур розслідування та судочинства. Метою цього «наукового» видання було надання методичної допомоги духовним та світським суддям у застосуванні різних прийомів катувань під час ведення су-

дового процесу [10]. Зазначений трактат був настільки популярним, що історикам вдалося встановити 16 німецьких, 11 французьких, 2 італійських та кілька англійських видань у проміжку 1486-1669 років. Катівські винаходи середньовічних механіків на сьогодні асоціюються з хворобливою садистською уявою, однак через численні зафіксовані приклади їхнього практичного застосування дають підстави стверджувати, що середньовічне суспільство визначало його як звичну та прийнятну норму.

Не оминув феномен катування, як вид кримінально-процесуальних дій та вид кримінальних покарань, і українські землі. Зокрема, на територіях, підвладних Російській імперії, від катування у кримінальному процесі юридично відмовились лише внаслідок кримінально-правових та кримінально-процесуальних реформ початку XIX ст. Хоча зафіксовано, що їхнє застосування на практиці мало місце аж до 1864 р. [8, с.252].

Радянська влада відновила інститут катування як повсякденне явище, за допомогою якого здійснюється реальне чи уявне розкриття переважної більшості злочинів, у тому числі політичних. Крім цього, це явище знову стало використовуватись як вид кримінального покарання. Прикладом цього є страта капітана Війська Польського Росинського, військовополоненого, посадженого на палю більшовиками під час польсько-радянської війни 1920 року [11].

Хоча радянське кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство виключало інститут катування, однак поширеність його застосування не потребує на сьогодні будь-яких наукових доведень. Архівно-облікові відділи управлінь СБУ областей України містять численні матеріали, які свідчать про застосування методів фізичного і психологічного впливу (катувань) щодо так званих «ворогів народу» [12, с.45].

Цінним джерелом про методи та способи завдання ув'язненим фізичних та психологічних страждань є книга «ГУЛаг в рисунках» (англ. Drawings from the Gulag) за матеріалами Д.С. Балдаєва – працівника пенітенціарних органів Російської Федерації, ветерана НКВС-МВС СРСР, тюремного наглядача слідчого ізолятора «Крести» [13].

Опитані нами 22 колишні військовослужбовці конвойних підрозділів внутрішніх військ МВС СРСР, які проходили службу в проміжку 1980-1990 років, на запитання, чи застосовували вони під час служби насильство до ув'язнених, дали ствердні відповіді; дев'ятеро з опитаних ствердили, що насильницькі дії, хоч і переслідували дисциплінарну мету, однак не були пропорційними відносно важкості вчиненого в'язнем дисциплінарного проступку.

Із здобуттям Україною незалежності, через правонаступництво від СРСР правоохоронної системи, це явище без істотних змін перемістилось у правозастосовну діяльність українських національних правоохоронних органів.

Ще у 2007 р. Уповноважений з прав людини Верховної Ради України Н. Карпачова повідомила, що до неї зі скаргами на застосування працівниками правоохоронних органів насильницьких дій щороку звертається близько 1300 осіб [8, с.252].

З 2014 року Україна програла у Європейському суді з прав людини 73 справи за статтею «заборона катувань» на загальну суму понад 800 тисяч євро. При цьому, в самій Україні за 5 років до суду надійшло лише 20 обвинувальних актів за статтею «катування». За словами фахівців, ця статистика жодним чином не відображає масштаб цього явища [14].

Катування як примус до передачі певних матеріальних благ з використанням публічно-владних повноважень також має багатотисячолітню історію. Зазирнувши у середньовіччя, ми зауважуємо не випадки, а повсякденне використання катування як інструмента для дотування королівських та єпископських скарбниць. Більше того, з цією метою створювались спеціальні інквізиторські в'язниці. Інквізитори та їхні світські колеги були перші, хто виявив фінансовий вплив, який могла мати навіть скромна система тюрем [15, с.9].

Новітня історія може навести приклади, де катування набуло ознаки цілого інституту для протиправного збагачення. Так, чекістська еліта, яка з 1918 року стала контролювати всю правоохоронну систему, включаючи установи виконання кримінальних пока-

рань, не відмовилась від використання своїх повноважень для особистого збагачення та застосувала для цього катування як дієвий інструмент.

Прикладом цього є наказ Головного управління таборів ОДПУ №27 від 16.03.1933 «Про оголошення вироку колегії ОДПУ по справі колишніх співробітників ОДПУ Курочкина, Крошкіна та інших». Наказом доводилась до працівників Головного управління таборів та управлінь таборів ОДПУ інформація про вирок щодо осіб, які, поряд з іншими формами протиправного збагачення, із застосуванням насильства, заволоділи майном громадян [16].

Слід зауважити, що масовість корупційних проявів персоналу пенітенціарної системи СРСР у період існування ГУЛАГу відомо, в основному, з численних мемуарів та свідчень в'язнів. Джерела доносять до нас відомості про вимагання табірним персоналом особистих речей засуджених, про вимагання матеріальних цінностей за незастосування катування, за послаблення режиму утримання, а також за додаткове харчування тощо.

З слів колишнього в'язня УхтПечЛАГу-В. Солоницького, «... деякі ув'язнені платили представникам адміністрації величезні податі, і «добром», і грішми. Для в'язня гроші не мали ніякої ціни, головним для нього було врятувати життя, а для адміністрації навпаки – життя в'язня не вартувало ламаного гроша, а золото та гроші вони цінували. У таких умовах виникали відверті ділові стосунки – одні намагались будь-якою ціною врятувати життя, інші – нажитись» [17, с.62].

Насильство, як спосіб примусу до передачі матеріальних благ, застосовувалось і службовцями пенітенціарної системи фашистської Німеччини. За полегшення долі ув'язнені передавали цінності колосальною загальною вартістю. У цих випадках корупція, як не дивно, відіграла соціальнокорисну роль, адже комусь вдавалось не лише полегшити свою участь, але й врятувати життя.

Незважаючи на потужну та систематичну протидію катуванню в місцях несвободи зі сторони держави та інститутів громадського суспільства України це явище продовжує мати місце. Так, за наслідками перевірки прокуратурою Полтавської області на засто-

сування у виправних колоніях заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, зокрема йдеться про Полтавську виправну колонію №64, Божковську колонію №16, Крюківську колонію №29 та Надержинщинську колонію №65, було виявлено спеціальні засоби, заборонені законом: зачепи і рогаць, обладнані рукоятками та оснащені гострими металевими шипами, обмотаними колючим дротом, лом, кувалда та ін. [18].

На знак протесту проти жорстокого поводження та вимагань представниками адміністрації у в'язнів матеріальних цінностей останні вчиняють непоодинокі випадки протесту.

За останні 12 років випадки самокаліцтва в'язнів, як форми протесту щодо насильницьких дій адміністрації пенітенціарних установ, були у кожній пенітенціарній установі України. До особливо резонансних варто віднести: у листопаді 2007 р. у Луганській колонії №60 30 засуджені покалічили себе, протестуючи проти «масового побиття ув'язнених спецпідрозділом»; у грудні 2007 р. в Ізяславській колонії №58 оголосили голодування кілька засуджених; у січні 2008 р. – двоє ув'язнених Сокальської колонії у Львівській області влаштували акт самоспалення (невдалий); у січні 2008 р. – спроба групового самогубства в міжобласній лікарні на території Донецької виправної колонії №124 як протест проти побиття працівниками колонії; у лютому-2008 р. у виправній колонії №123 у смт. Літин Вінницької області 10 засуджених оголосили голодування; у червні 2008 року, у Харківській колонії близько сорока в'язнів здійснило самокаліцтво; у червні 2009 року масове протестне самокаліцтво було в ізоляторі тимчасового утримання у Білій Церкві; у червні 2016 року прояви масової непокори у виправній колонії №6 у Кіровограді та виправній колонії №132 в Ірпіні; у травні 2019 року у виправній колонії №51 міста Одеси ув'язнені, на знак протесту проти жорстокого поводження організували прояви масової непокори; у серпні 2019 у виправній колонії №51 міста Одеси було протестне самокаліцтво 8 ув'язнених [19; 20; 21; 22].

Дослідники пенітенціарної корупції вважають, що вона може слугувати основою і для

насильницьких злочинів проти представників адміністрації місць неволі [23, с.199].

На нашу думку, проблему застосування катування у місцях несвободи ускладнює недосконалість вітчизняного законодавства. Наприклад, Закон України «Про попереднє ув'язнення» дозволяє працівникам пенітенціарних закладів використовувати гамівну сорочку, а також камери для заспокоєння буйних осіб [24]. При цьому умови та порядок застосування цих спеціальних засобів регулюються не законом, а наказом Міністерства юстиції України [25].

Особливе занепокоєння викликають систематичні катування в'язнів у 6 пенітенціарних установах окупованого Криму, 15 пенітенціарних установах Луганської області та 14 установах Донецької області, які знаходяться на тимчасово не підконтрольних Україною територіях цих областей. У кількох колоніях досі сидять люди, які відбули визначений строк позбавлення волі або звільнені за амністією, однак надалі утримуються у місцях неволі [26].

За інформацією правозахисних організацій, вагомим чинником протестів утримування у місцях неволі є корумпованість адміністративного персоналу та насильницькі дії стосовно ув'язнених. На думку представників цих інститутів громадського суспільства, механізм незаконного збагачення посадовців шляхом отримання коштів від засуджених, поряд з іншими протиправними схемами, ґрунтується на провокаціях, фізичному та психологічному насильстві [27]. В'язні, без будь-яких перебільшень, є уразливою соціальною групою. Адже, опинившись у місцях неволі, людина відчуває негативний вплив навколишнього середовища. Обставини ізоляції негативно впливають на психіку особи, завдаючи їй як моральні, так і фізичні страждання та незручності. Тож людина з метою полегшити своє становище, намагаючись позбутися психологічного тягаря, легко піддається сторонньому впливу.

Слід зауважити, що для катування з метою отримання неправомірної вигоди не рідко залучають засуджених, що співпрацюють з адміністрацією, у тому числі негласних лідерів. Останні, використовуючи своє привілейоване адміністрацією становище,

намагаючись створити для себе більш комфортні умови перебування в неволі, здебільшого схвально сприймають пропозиції здійснювати фізичний та психологічний тиск на ув'язнених [23].

Так, за інформацією Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2017 році у Темнівській виправній колонії №100 було виявлено системне функціонування так званої «секції підтримання правопорядку», до складу яких входили засуджені, визначені адміністрацією. Серед обов'язків цих осіб були протиправно делеговані функції з контролю за дотриманням іншими в'язнями режимних вимог та за їх поведінкою, участь у загальних та особистих обшуках засуджених, супроводження їх до чергової частини у разі вчинення порушення режиму відбування покарання тощо. За інформацією в'язнів колонії, члени вказаної секції за згодою представників адміністрації застосовували фізичне та психічне насильство до інших засуджених [28].

Досліджуване соціальне явище, в основному, характеризується латентністю. Ця ознака та низка взаємопов'язаних чинників ускладнюють запобігання корупції та катуванню. Основним, на нашу думку, є замкнутість та ізольованість спільнот, які перебувають в ув'язненні, що обмежує поширення інформації про вчинені правопорушення. По-друге, істотно ускладнюють запобігання корупції та катуванню поведінкові норми кримінальної субкультури – особливих правил поведінки, звичаїв, моралі, що склалися в злочинному середовищі й відрізняються антисуспільною спрямованістю. По-третє, наявність так званого корупційного солідаризму персоналу місць несвободи – багатосторонніх протиправних зв'язків між посадовими особами ДКВС, які ґрунтуються на девіантному понятті «честі», як норми колективної взаємодії, а не права. По-четверте, пануюча в суспільстві ідеологія гедонізму, яка орієнтує її членів на розкішний стиль життя, успіх, багатство, та яка потребує значних матеріальних витрат.

Висновок

Катування ув'язнених з метою отримання неправомірної вигоди адміністрацією місць несвободи є протиправним соціальним явищем, яке полягає у вчиненні умисних дій, направлених на заподіяння ув'язненим сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побиттів, мучення або інших насильницьких дій, а також організація таких дій, з метою змусити ув'язненого передати блага (майно, послуги матеріального та нематеріального характеру); незалежно від вчинення дій особисто чи через посередників; усупереч законним інтересам ув'язнених, держави та суспільства; просторово обмежене рамками місць несвободи.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Основні лікарські принципи, стосовно тортур та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження чи покарання у разі затримання та ув'язнення (Токіо, 1975 р.) : Декларація; Міжнародний документ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_011
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Конвенція ; Міжнародний документ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085
4. Американська конвенція про права людини : Конвенція ; Міжнародний документ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://constituanta.blogspot.com/2011/02/1969.html>
5. Арабській хартії прав людини 2004 року : Хартія ; Міжнародний документ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.concourt.am/hr/rus/inter/6_4.htm
6. Гошко, Т. Саксонське Зерцало: символи і метафори /Т. Гошко// Український історичний журнал. - №2 - 2017 - С.126-141.
7. Коваль, М.М. Розвиток катування на українських землях / М.М. Коваль // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. - 2015. - №813. - С.251-255.
8. Колос, М.І. Суб'єктивні ознаки кримінально-правових положень Руської Правди / М.І. Колос // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2012. - №3. - С.130-134.
9. О. Крупка. Проба // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. - К.: Наук. думка, 2012. - Т.9 : Прил - С.17.
10. Генрих Инститорис, Яков Шпренгер. Молот ведьм. Руководство святой инквизиции. - М: Амфора. 2007. - 528 с.
11. Посадження_на_палюжє. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Посадження_на_палю
12. Бантишев, О.Ф. Пастка для еліти / О.Ф. Бантишев, А.В. Селюк. - К.: Нора-Друк, 2004. - 290 с.
13. Ужасы ГУЛАГа в рисунках Данцига Балдаева. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ibigdan.livejournal.com/15996133.html>
14. Тетяна Курманова. Невидимі тортури: що не так з українським законодавством. Українська правда. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/12/21/7201897/>
15. Колісник, С. Коротка історія злочинів і покарань: Методичні матеріали факультативного курсу для учнів освітніх закладів пенітенціарної системи України (Другий розділ). / С. Колісник, Р. Литвин, Т. Яровенко. -Кіровоград: 2015. - 40 с.
16. Государственный архив Российской Федерации. Ф.9414. Оп.1.Д.3.
17. Дзяворский, М.П. Тени полярного сияния / М.П. Дзяворский. - М.: Прогресс, 1992. - 143 с.
18. У колоніях пояснили, навіщо їм рогаці та кувалди, які прокуратура назвала «засобами катування». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://poltava.to/news/48777/>
19. М. Набока, Н. Шерстюк. Тортури за ґратами. Наскільки поширена практика катувань в місцях позбавлення волі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1140723.html>

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто феномен катування ув'язнених з метою отримання неправомірної вигоди адміністрацією місць несвободи. Проаналізовано історичне підґрунтя феномену катування. Окреслено основні чинники, які ускладнюють запобігання корупції та катуванню в місцях несвободи. Подано характеристику катування ув'язнених з метою отримання неправомірної вигоди адміністрацією місць несвободи як соціального явища.

Ключові слова: катування, насильство, корупція, неправомірна вигода, пенітенціарні установи.

SUMMARY

The article deals with the torture of prisoners in order to gain unlawful advantage by the prison administration. The historical background of the phenomenon of torture as a category of criminal law has been analyzed. Legislation examples of torture as an instrument in criminal law and criminal procedure has been given. The normative definition of this concept in the international and Ukrainian legislation has been investigated. The main factors that determine their latency and complicate the prevention of corruption and torture in prisons have been outlined. Hereto belong isolation of prison communities, which limits the spread of information about the offenses; the behavioural norms of the criminal subculture – special rules of conduct, customs and morals of criminal environment that are of antisocial nature; corrupt solidarity of the prison staff; the dominant ideology of hedonism in the society, which orients its members to a luxurious lifestyle. Antisocial phenomenon of prisoner torture for the purpose of receiving illegal benefits by the prison administration has been characterized.

It has been concluded that the torture of prisoners for the purpose of unduly benefiting the prison administration is an unlawful social phenomenon that involves the intentional acts aimed at causing the prisoner severe pain or physical or moral suffering by beating, torturing or other violent acts, as well as the organization of such actions in order to compel the prisoner to transfer goods (property, tangible and intangible services); irrespective whether the action is taken personally or through mediators; it contradicts the legitimate interests of prisoners, the state and society and is spatially limited by the boundaries of a prison.

Keywords: torture, violence, corruption, wrongful gain, penitentiary institutions.

20. В'язні СІЗО порізали вени, не витримавши міліцейських тортур. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/na-kiyivshchini-v-yazni-sizo-porizaliveni-ne-vitrimavshi-militseiskih-tortur.html>

21. В Одеській колонії в'язні на знак протесту покалічили себе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://48kanal.in.ua/odessa/item/1447-1440570704>

22. У Кіровоградській виправній колонії №6 бунт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/u_kirovogradskiy_vypravniy_kolonii_n6_bunt_230316.html

23. Сивцов, С.А. Понятіє пенітенціарної корупції [Текст] / С.А. Сивцов // Вестник Волжского университета им. Татищева (институт). - 2015. - №1(82). - С.196-200.

24. Про попереднє ув'язнення : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>

25. У в'язницях Донбасу зеків прив'язують до БТРів і розривають на замовлення їхніх жертв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/life/v-tyurmah-donbassa-zekov-privyazyvayut-k-btram-igazryvayut-17112014093200>

26. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань 28.08.2018 №2823/5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z1010-18>

27. С.В. Пазило. Обшак пенітенціарної мафії. [Електронний ресурс]. – Режим досту-

пу: <http://vse.media/obshhak-penitentsiarnoyi-mafiyi-zaporuka-demokratichnih-reformderzhavnoyi-kriminalno-vikonavchoyi-sluzhbi-ukrayini/>

28. Уповноважений Верховної ради України з прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.